

НАТАЛЯ ЄВГЕНІЇВНА ТВЕРДОХЛЄБОВА,*Харківський національний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0000-0003-3139-4308>,*e-mail: natatv@ukr.net***ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВООХОРОНЦІВ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ**

Визначено ключові поняття, які сприяють відображенню сутності процесу професійної самореалізації працівників поліції. Розглянуто доцільність формування ціннісних регуляторів поведінки та мотиваційної сфери правоохоронців на етапі фахової підготовки, що сприятиме підвищенню ефективності їх професійної діяльності та самореалізації в сучасних умовах.

Ключові слова: *працівник поліції, професійна самореалізація, самовизначення, мотиваційна сфера, ціннісно-смыслова сфера.*

*Оригінальна стаття***Постановка проблеми**

У сучасних умовах розвитку країни в якісно новому аспекті розглядається питання самореалізації особистості. Саморозвиток, самовдосконалення, самореалізація – головні чинники успішності, ефективності реформ у різних галузях, особливо у правоохоронній сфері.

Специфіка професії та нестабільність сучасного суспільства вимагають від працівників поліції високих рівнів розвитку професійної готовності, соціально-емоційної зрілості, стійкості, відповідальності, самостійності, уміння зберігати самоконтроль, гнучкості поведінки. Недостатній розвиток цих якостей особистості правоохоронця перешкоджає здійсненню його функціональних обов'язків на високому професійному рівні, породжує помилки у професійній діяльності, викликає появу професійної дезадаптації та професійної деформації. Основними групами факторів, що можуть викликати професійну деформацію, є [1, с. 21]:

- фактори соціально-психологічного характеру;
- фактори особистісної властивості;
- фактори, зумовлені специфікою діяльності органів правопорядку.

Найскладнішою психологічною проблемою є поєднання внутрішніх стимулів, зовнішніх факторів, а також умов саморозвитку працівника поліції. З одного боку, не завжди наявність ідеальних умов відповідає розвитку особистісних якостей поліцейського; з іншого – їх розвиток може відбуватися в найбільш екстремальних, несприятливих умовах. Будь-яка зовнішня дія завжди опосередковується сукупністю внутрішніх особливостей, найважливішими з яких є здібності поліцейського.

Рівень готовності майбутніх працівників правоохоронних органів до професійної самореалізації зростає, на нашу думку, за умов спрямованості їх професійної підготовки у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання на професійну самореалізацію. Це може бути забезпечено розвитком мотиваційної та ціннісно-смыслової сфер, що сприятимуть оптимізації поведінки та самореалізації працівників поліції.

Стан дослідження проблеми

Розглядаючи професійну самореалізацію як етап професійного розвитку, Т. Єфімова стверджує, що самореалізація проходить визначені стадії, кожна з яких характеризується своїми новоутвореннями та результатами [2, с. 40]. На думку дослідниці, на етапі навчання студентів у ЗВО професійна самореалізація є інтегральним утворенням, що охоплює ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності, професійну спрямованість, професійні знання, навички, вміння, професійно значущі особистісні якості й позитивну професійну «Я-концепцію». У кінцевому результаті формування «Я-концепції» дає відчуття задоволеності навчальною і професійною діяльністю.

М. Ярославцева розглядає професійну самореалізацію студента як процес свідомого прагнення до самостійного виявлення та втілення власних можливостей протягом фахової підготовки у вищому навчальному закладі. Професійна самореалізація – динамічний процес усвідомленого, активного та мотивованого самовиявлення своїх можливостей у професійній сфері [3, с. 152–154].

Л. Рибалко визначає професійну самореалізацію майбутнього фахівця як спеціально організовану цілеспрямовану діяльність. Механізмами такої самодіяльності є застосування фахового досвіду на практиці, трансформація й накопичення власного досвіду, постійний процес самозростання [4, с. 15].

Аналізуючи сутність професійної самореалізації в контексті нашого дослідження, ми акцентували увагу на можливості розв'язання одного з головних протиріч розвитку особистості, коли відбувається самокорекція особистісного досвіду і детермінується професійний досвід.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – визначити ключові поняття, які сприяють відображенню сутності процесу професійної самореалізації майбутніх працівників поліції для пошуку шляхів оптимізації їх професійної діяльності.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі *завдання*: 1) проаналізувати закономірності професійної самореалізації правоохоронців на етапі фахової підготовки; 2) визначити особистісні чинники, що можуть впливати на професійну самореалізацію працівників поліції.

Наукова новизна дослідження

Удосконалено теоретичні підходи до сутності поняття професійної самореалізації правоохоронців. У процесі дослідження набули подальшого розвитку уявлення щодо особистісних трансформацій ціннісно-сислової та мотиваційної сфер правоохоронців на етапі фахової підготовки, які впливають на ефективність їх професійної діяльності та самореалізації.

Виклад основного матеріалу

Самореалізація особистості в суспільстві є двогранною. Під час реалізації своїх потреб, задумів і планів суб'єкт не тільки саморозвивається, а й здійснює свій вплив на оточення та одночасно робить свій внесок у життя суспільства. Тому до основних сфер самореалізації належать перш за все професійна сфера (в тому числі й освітня) і сфера особистого життя (створення сім'ї, народження дітей та ін.). Професійна самореалізація здійснюється у процесі трудової діяльності.

Розглядаючи процес самореалізації особистості у професії, необхідно враховувати відповідний рівень соціального розвитку у визначеному часі та просторі. При цьому мотивуючою функцією є уявлення особистості про себе (суб'єктивна перспектива професійної самореалізації особистості).

Професійну самореалізацію людини обумовлюють ціннісно-сенсорні, інтелектуальні та мотиваційні особливості особистості. Моделювання досвіду професійної самореалізації є опорою на саморозвиток інтелектуально-вольових дій. Це процес найбільш продуктивний в юнацькому віці – у час завершення розвитку готовності до вибору певного виду діяльності, визначення себе в можливій професійній ролі. Основним моментом досліджуваного процесу є пошук професійного образу «себе».

Ключовими етапами формування професійної самореалізації є: професійне самовизначення (вибір навчального закладу та місця роботи), подальший вибір напряму й виду діяльності, становлення і професійний ріст у вибраній професії, що показує результативність професійної самореалізації. Отже, підґрунтям успішної самореалізації у професії є продуманий вибір місця навчання і майбутнього місця роботи, професійний розвиток протягом усієї професійної діяльності, а також задоволення від процесу побудови професійного життя і кар'єри.

Поняття «професійна самореалізація» Н. Пилипенко визначає як шлях соціалізації та гармонійного розвитку особистості, що поєднує накопичення духовного і практичного досвіду в період навчання у вищому навчальному закладі (первинне професійне становлення) з удосконаленням фахового зростання під час виконання професійних обов'язків, у процесі якого відбувається розкриття і впровадження професійного потенціалу особистості [5, с. 74].

У моделі професійного розвитку професійну самореалізацію особистості Л. Мітіна розглядає як завершальну стадію після стадій самовираження й самовизначення. У процесі стадії професійної самореалізації відбувається осмислення сенсу життя, розвивається життєва філософія, людина сприймає і осмислює себе як професіонала, формується професійна майстерність, відбувається гармонійний розвиток особистості [6, с. 28–38].

Говорячи про індивідуальний характер професійної самореалізації особистості, В. Журавчик стверджує, що особливості особистості (цінності, установки, інтереси й т. ін.) мають безпосередній вплив на продуктивність процесу самореалізації [7, с. 68].

Особистісні трансформації обумовлюються специфікою діяльності правоохоронців та суттєво впливають на особливості професійної самореалізації. Трансформації ціннісно-сислової сфери особистості охоплюють змістовно-сислові та динамічно-мотиваційні зміни, а

також зміни внутрішніх зв'язків і відносини між різнорівневими компонентами та параметрами, що визначають рівень особистісної стійкості та професійної надійності правоохоронців [8, с. 112].

Цінності є визначальними для професійного та особистого життя людини. Вони регулюють загальну активність і визначають вектори діяльності та поведінки людини. Формування ціннісних регуляторів поведінки майбутніх правоохоронців залежить від низки умов внутрішнього та зовнішнього характеру. Особливе значення в цьому процесі належить специфічним умовам навчання вищого навчального закладу системи МВС.

В. Погрібна зазначає, що професійна мотивація стимулює активність особистості, спрямовує до визначення майбутньої професії [9, с. 315]. У контексті нашого дослідження мотиваційний компонент пов'язаний з усвідомленням стимулів трудової діяльності, співвідношенням зовнішніх і внутрішніх факторів регуляції поведінки в умовах професійної діяльності.

Основними типами професійної мотивації є [10, с. 129]:

- цільова мотивація (адекватна й умовно адекватна);
- супутня або ситуативна мотивація;
- контрмотивація.

Суттєвий вплив на формування професійної мотивації мають фактори зовнішнього і внутрішнього характеру. До факторів зовнішнього характеру можна віднести вплив членів сім'ї, засобів масової інформації, колективу, робочої групи, системи психологічного супроводу, профорієнтаційної роботи. Особистісні трансформації є факторами внутрішнього характеру.

Формування потреби людини домагатися успіху, прагнення реалізовувати та підвищувати рівень своїх можливостей або мотивація досягнення активно відбувається під час здобуття професійної освіти. Для людини, яка має високий рівень мотивації досягнення, характерні такі риси: прагнення до здорової конкуренції; наполегливість у досягненні поставленої мети; бажання не зупинятися на досягнутому, незадоволеність легко досягнутим результатом; захопленість обраною справою; задоволення від успішних результатів; готовність допомагати і приймати допомогу [11, с. 80–81]. У процесі розвитку стійкої мотивації досягнення ці характеристики можуть бути орієнтиром для професійного формування майбутнього працівника поліції.

Мотиваційна сфера професійної діяльності є ієрархічною системою. В цю систему включені непрофесійні спонування (напри-

клад, досягнення соціального статусу, особистий розвиток та психічне самозбереження, відновлення енергетичних ресурсів організму тощо), які взаємопов'язані з мотивами, цілями, установками, тобто з прямими спонукачами професійної активності.

Таким чином, мотиваційна сфера не зводиться виключно до виконання визначеної професійної діяльності та трудових обов'язків. Функціями мотиваційної сфери професійної діяльності є:

- спонукаюча – окреслює потребу у визначеному виді професійної діяльності, активізує її здійснення;
- направляюча – визначає характер і вибір мети професійної діяльності;
- регулююча – розкриває ієрархію ціннісних орієнтацій, співвідношення та зміст мотивів професійної діяльності, послідовність проявів різних видів діяльності [11, с. 16].

Готовність до здійснення професійної діяльності, зокрема, до ефективних дій у складних, ризиконебезпечних ситуаціях формується та розвивається під час фахової підготовки правоохоронців. Курсанти навчаються методів регуляції власної поведінки та саморегуляції, а саме: концентрації уваги не на кінцевому результаті, а на вирішенні поставленого завдання, усунення зовнішніх ознак емоційної напруги, самопереконання, самонаказу, самохвалення, самоаналізу. На основі потреб і мотивів, а також усвідомлення поставленого перед суб'єктом завдання формується мета діяльності. При цьому цілеспрямована мобілізованість психічних процесів для подолання перешкод і досягнення результату – найбільш суттєвий показник готовності до діяльності. Саме в умінні ставити і досягати поставленої мети реалізується здатність людини до надситуативної активності. Цілепокладання у професійній діяльності містить формування нових цілей (цілеутворення) і реалізацію цих цілей. Мотивація виступає з'єднувальною ланкою між справжніми цілями, переконаннями, ідеалами особистості курсанта і його діями, вчинками, рішеннями.

Таким чином, стимули, які впливають на зміну поведінки правоохоронців, диктуються мотивацією. Зазначимо, що інколи у свідомості правоохоронців домінують неналежні мотиви до професійної діяльності (наприклад корисливі), і мотивація носить негативний характер.

Мотивація може змінюватися вертикально, коли людина усвідомлює прийнятні для себе і бажані для суспільства мотиви (наприклад, в українському суспільстві стрімко зростають

мотиви матеріальної забезпеченості). Також мотивація може змінюватися горизонтально, коли людина, виконуючи нові види діяльності та у процесі співпраці з людьми спирається на старі мотиви (перевіряється їх істинність), а паралельно з'являються нові мотиви і формуються цілі [12, с. 135–136].

Висновки

Таким чином, самореалізація – це одна з важливих потреб людини, спрямована не тільки на реалізацію особистістю власних сил і здібностей, але й на постійний ріст можливостей, удосконалення якості практичної діяльності, прагнення до самовдосконалення. Головним у самореалізації є індивідуальний вибір мети і способів її досягнення, а також самообмеження, яке не перешкоджає розвитку особистості на визначеному етапі її життя. Самореалізація відбувається тільки тоді, коли людина має мотивацію, яка спонукає її до саморозвитку і самозростання.

Отже, професійна самореалізація правоохоронця – це система індивідуальних особистісних та професійних якостей, характеристик і властивостей, через прояв яких він відобра-

жає свою сутність у професійній діяльності та в особистому житті.

Професійна самореалізація працівника поліції є складним організованим та багатетапним процесом поступової трансформації потенційного професійного на реальне професійне, що відбувається протягом усього життя. Найбільш значущими особистісними чинниками, що впливають на професійну самореалізацію, є:

- ціннісні регулятори поведінки й мотиваційна сфера, які дають розуміння самоефективності, що виражається у здатності організовувати власну діяльність і досягати успіху у взаємодії з людьми;
- незадоволеність діяльністю, що стимулює розвиток мотивів професійного зростання;
- гнучкість поведінки, яку забезпечують ефективна професійна та міжособистісна взаємодія.

Подальшими перспективами цього дослідження є розробка схеми психологічного супроводу процесу особистісних трансформацій працівників поліції у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Буданов А. В. Педагогика личной профессиональной безопасности сотрудников органов внутренних дел. М. : Акад. МВД России, 1997. 134 с.
2. Ефимова Т. О. Игровые технологии как средство профессиональной самореализации студентов вузов в процессе обучения иностранному языку : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Краснодар, 2009. 186 с.
3. Ярославцева М. І. Психолого-педагогічні аспекти сутності професійної самореалізації студентів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2007. № 2. С. 152–154.
4. Рибалко Л. С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2008. 42 с.
5. Пилипенко Н. М. Психологічні особливості самореалізації особистості в умовах професійної кризи. *Соціальна психологія*. 2005. № 3 (11). С. 72–79.
6. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях. *Вопросы психологии*. 1997. № 4. С. 28–38.
7. Журавчик В. Н. Формирование готовности студентов образовательных учреждений среднего профессионального образования к профессиональной самореализации. *Педагогическое образование и наука*. 2008. № 4. С. 68–70.
8. Твердохлебова Н. Є. Трансформації ціннісно-сміслової сфери правоохоронців на етапі навчання у ЗВО зі специфічними умовами навчання. *Вісник Національного університету оборони України*. 2018. Вип. 2 (50). С. 112–118.
9. Погрібна В. Л. Професійна мотивація юриста: теоретичні та емпіричні виміри. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 2 (16). С. 314–321.
10. Лапшина В. Л. Професіоналізм в діяльності органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : підручник. Харків : Вапнярчук Н. М., 2005. 224 с.
11. Погрібна В. Л. Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : ЦУЛ, 2009. 334 с.
12. Твердохлебова Н. Є. Місце тренінгу в психологічному супроводі особистісних трансформацій працівників поліції. *Право і безпека*. 2018. № 4 (71). С. 132–138.

Надійшла до редколегії 11.02.2020

ТВЕРДОХЛЕБОВА Н. Е. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ САМОРЕАЛИЗАЦИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЕЙ НА ЭТАПЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

Определены ключевые понятия, которые способствуют пониманию сущности процесса профессиональной самореализации сотрудников полиции. Рассмотрена целесообразность формирования ценностных регуляторов поведения и мотивационной сферы будущих правоохранителей на этапе профессиональной подготовки, которая будет способствовать повышению эффективности их профессиональной деятельности и самореализации в современных условиях.

Ключевые слова: *работник полиции, профессиональная самореализация, самоопределение, мотивационная сфера, ценностно-смысловая сфера.*

TVERDOKHLIEBOVA N. YE. PROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS AT THE STAGE OF PROFESSIONAL TRAINING

The key concepts that assist to reflect the essence of the process of professional self-realization of police officers have been determined.

The professional self-realization of the personality, which is determined by the value and sensory, intellectual and motivational features of the personality, has been studied. Modeling the experience of professional self-realization is the support of the personality for self-development of intellectual and volitional actions. This process is most productive in adolescence – at the time of completion of the development of readiness to choose a particular profession, defining oneself in a possible professional role. The main point of the studied process is the search for a professional image of “oneself”.

It has been noted that the key stages of professional self-realization’s formation are: choice of educational institution, place of work (professional self-determination), subsequent choice of the type and direction of activity, formation within the chosen profession, professional growth, which reflects the effectiveness of professional self-realization. Thus, successful self-realization within the profession is based on a reasonable choice of place of study and future profession, continuous professional self-growth and self-development within labor activity, as well as satisfaction with the way of professional life and career.

It has been studied that the development of the value sphere of the personality of law enforcement officers contributes to the optimization of their behavior and self-realization in such spheres of life as profession, family life, relationships, hobbies. The motivational component is one of the basic in the system of moral regulation of activities and behavior of professionals and includes a positive attitude to the chosen type of professional activity, the desire for self-realization and achievement, moral and professional attitudes and interests. Motivation acts as a link between the true goals, ideals, beliefs of the cadet and the actions, deeds, decisions he makes.

The author has proved the expediency of forming value regulators of behavior and motivational sphere of future law enforcement officers in higher educational institutions with specific learning conditions, which may increase the efficiency of professional activity and self-realization of police officers in modern conditions.

Key words: *a police officer, professional self-realization, personal identity, motivational sphere, axiological sphere.*